

Systematisk nærlesning

BOKESSAY: – Å nærme seg sosiologen Niklas Luhmanns komplekse systemteori synes ofte å være en uoverkommelig utfordring, med mindre man aksepterer dens indre logikk.

Av Tore Bakken, Professor i sosiologi, Handelshøyskolen BI

I boken *Tre Luhmann-studier* presenterer filosofen Knut Venneslan systemteorien til den tyske sosiologen Niklas Luhmann (1928-1998). Presentasjonen er uvanlig, og baserer seg på en spesiell lese måte som verken er en gjennomgangslesning (referering av det Luhmann skriver), eller en interpretativ lesning (for å få frem noe bestemt med lesningen). Heller ikke er det en symptomal lesning (for å få frem det som står mellom linjene eller som er vanskelig tilgjengelig på annen måte). Venneslan legger derimot opp til en lesning som beveger seg innover i Luhmanns tekster – en slags internlogikk – der fremstillingen på en nøktern og nøytral måte (nærmest metodisk) forsøker å få frem de argumentative prosedyrer som selve tekstmaterialet står for. Det har ikke dokumentform (forstått som en lesbar meddelelse som kun inneholder informasjon), men teoriform (som er av generell karakter), og derfor dreier det seg ifølge Venneslan om «internlogikk som teorilogikk». Slik blir bokforfatteren en «lesende skriver» der det er viktig å være nøye med at det er tekststedene hos Luhmann som skal sette rammene; disse skal respekteres og de skal ikke tillegges noe utenfra eller annenstedsfra. Vansker kan selvsagt oppstå, særlig når den skrivende leser støter på passasjer hos Luhmann som er vanskelig å forstå, men Venneslan står fast ved at en slik fremgangsmåte på en bedre måte åpner opp for hva Luhmanns systemteori går ut på. Fremgangsmåten er verken å betrakte som et forsvar, heller ikke en kritikk, men snarere et forsøk på å åpne et landskap som leseren selv kan vurdere og ta stilling til. Metodisk er dette fascinerende, her en liten smakebit:

«Gangen fra prioriteringer til sitatsamling med overganger er ikke en engangsforeteelse. Det dreier seg om en gjentakende gang, om en bevegelse videre innover i tekstmaterialet, noe som krever en stadig fornyet tilbakevending til tekststedene/linjene, og fra tid til annen til tekstmaterialet selv – en konsulterende lesing, nettopp for å komme stadig videre (s. 15)».

Men mot hva? kan man spørre. Venneslan svarer med at «det jakes på en struktur som er egnet til å få grep om de hovedsakelige og bærende settinger, samt de argumentative prosedyrer som er innskrevet i disse, slik at en fremstilling virkelig kan settes an, og en tekst faktisk lar seg skrive» (s.15). Det gjelder med andre ord å få til et riktig forhold mellom tekstmaterialet og den lesende skriver. For mange høres dette kanskje litt sært og omstendelig ut, men er slett ikke uten betydning. Vi har sett alt for mange Luhmann-kritikere som har tatt snarveier og bedømt ham ut fra temmelig lettvinde og feilaktige fortolkninger. Men Luhmann skal jo nettopp ikke forstås for raskt, noe han ved flere anledninger selv påpekte. For selv om han opererer med et teoretisk språk som ikke alltid er så lett å forstå, så viker ikke dette språket en tomme for kompromissløst å føye seg

etter saken. Problemet med forståelse må aldri forhindre oss fra å si noe som er mulig å uttrykke.¹

Venneslans bok er omfattende (458 sider) og baserer seg kun på Luhmanns tekster. Sekundærlitteratur er holdt utenfor (unntatt et par tekster knyttet til inklusjon/eksklusjonsproblematikken). Spørsmålet dreier seg således ikke om Venneslan har maktet å presentere Luhmanns systemteori på en god eller dårlig måte, men snarere om hans metode med å fremstille tekstenes «internlogikk som teorilogikk» har noe for seg. Fører denne fremgangsmåten oss nærmere inn i Luhmanns teoriunivers enn pedagogiske oversikter og gjengivelser? Mitt foreløpige svar er definitivt ja, men dette skal jeg komme nærmere inn på etter hvert.

Boken er delt inn i tre hovedavsnitt eller studier. Den første studien baserer seg på hva mange vil hevde er Luhmanns hovedverk, *Soziale Systeme* fra 1984 (dansk oversettelse 2001). Den andre studien baserer seg på Luhmanns oppsummeringsverk *Die Gesellschaft der Gesellschaft* fra 1997 (dansk oversettelse 2016). Her har Venneslan valgt ut en sentralproblematikk som omfatter «inklusjons- og eksklusjonsproblematikken» i moderne samfunn. Denne sentralproblematikken følger også Venneslans tredje studie basert på det posthumt utgitte verk om *Die Politik der Gesellschaft* fra 2002.

Før jeg går videre gjør jeg oppmerksom på at jeg i den følgende fremstillingen veksler mellom Venneslans «nærlesning» av Luhmann og mine egne interpretasjoner av Luhmann. Denne vekslingen kan etter mitt skjønn være et hjelpemiddel til å forstå Luhmann, om ikke rett så i hvert fall på en mer adekvat måte.

En problemformulerende teori

Studien av hovedverket *Soziale Systeme* er en eksplikasjon av det systemteoretiske grunnlaget for Luhmanns systemteori. En slik eksplikasjon omfatter iflg. Venneslans lesning i alt syv hovedpunkter: Den allmenne teori om sosiale systemer orientert ut fra den allmenne systemteori; kritikken av sosiologiens aktuelle tilstand; systembegrepet i den allmenne systemteori; systemenes orden i henhold til nivåtilknytning; den eksplikatoriske gang fra et nivå til neste nivå; teoriproduksjon og begrepslig apparat og endelig teoriform og fremstillingsform. Det vil føre for langt i et bokessay å gå inn på alle disse punktene. I stedet skal jeg ta for meg noen hovedpunkter i Venneslans nærlesning.

Først og fremst tydeliggjør Venneslan et svært viktig (og ofte underkommunisert) trekk ved Luhmanns systemteori, nemlig at den er en *problemformulerende* teori. Det betyr at begreper på nivået for den allmenne systemteori ikke er artsbegreper som beskriver vesenskjenntegn ved systemer. Det dreier seg slett ikke om en abstrakt (i hegelsk forstand) og virkelighetsfjern [sosiologisk teori](#), slik mange kritikere har hevdet, men om en teori som er formulert i et språk som handler om problemer og problemløsninger og som er et praktisk redskap til å kunne lete frem forskjellige ekvivalente løsninger på bestemte samfunnsproblemer. Dette har, slik jeg ser det, stor betydning for forståelsen av Luhmanns systemteori, for denne presiseringen gjør det samtidig

lettere å forstå hvordan Luhmanns allmenne systemteori representerer et skifte fra normativ teori til beslutningsteori og fra kausal teori til systemteori.² Forståelsen av dette skifte gjør det etter min mening mer produktivt å beskjeftige seg med systemteori. Her følger noen egne interpretasjoner knyttet til Venneslans tekstdokumentasjoner.

LES OGSÅ: [Hva skal staten være](#) • [Filosofer og systembiologi](#)

Slik jeg forstår Luhmann er hans argumentasjon alltid basert på en historisk komponent, nemlig praktisk filosofi der interessefeltet er menneskelig handling og individets perspektiver på livet overhodet. Men det som tidligere var et domene for praktisk filosofi (menneskelig handling) blir med overgangen til moderne samfunn et domene for et utall forskjellige felt som krever å bli undersøkt nærmere (rett, økonomi, politikk, kunst, vitenskap, osv.). Disse nevnte områder for undersøkelser kan så deles inn i normative og empiriske vitenskaper, dvs. vitenskaper som studerer henholdsvis normer og fakta. Idealene fra den praktiske filosofi med sitt kongruente perspektiv (som er identisk med aktørenes perspektiv) lever videre i normative vitenskaper, mens empirisk vitenskap (forstått som kausal vitenskap) introduserer noe nytt, nemlig et inkongruent perspektiv på menneskelig handling (det som ikke er identisk med aktørenes perspektiv). Denne striden mellom normative og empiriske vitenskaper har avstedkommet en diskusjon som Luhmann selv betraktet som lite fruktbar: distinksjonen mellom normativ og empirisk vitenskap er utilfredsstillende ettersom det ikke finnes en virkelighet uten normer eller normer som ikke representerer noen form for virkelighet. Sosiologiens rolle er å behandle dem begge og ikke basere seg på en kunstig distinksjon mellom disse to former for vitenskap. Dette betyr imidlertid ikke at man skal reversere utviklingen til å drive med praktisk filosofi med dets enhet av fakta og normer. Løsningen er ikke økt kooperasjon mellom normativ og empirisk [vitenskap](#). Løsningen er heller ikke å minimalisere eller eliminere forskjellen mellom de to. Tvert om, den bør iflg. Luhmann økes. Herved er vi ved et kjernepunkt i Luhmanns prosjekt: normativ vitenskap må transformeres til beslutningsvitenskap og kausal vitenskap må transformeres til systemteori. Bare hvis denne transformasjonen er oppfylt – og dette er det programmatisk ved verket *Soziale Systeme* – kan det utvikles en kooperasjon mellom beslutningsteori og systemteori. Kompleksiteten ved dagens samfunn krever at det kontinuerlig og over alt må treffes beslutninger for å løse små og store problemer. Ikke noe galt med å være sannhetssøkende (slik [Hegel](#) for eksempel var), men dette kommer på mange måter i bakgrunnen i dagens samfunn som nærmest fungerer som et beslutningsmaskineri.

Bakgrunnen for dette skifte er altså et skifte i problemperspektiv, dvs. et skifte fra kausalitet til selektivitet (for eksempel kompleksitet). Tar man kompleksitetens perspektiv, så blir utfordringen med å studere menneskelig handling ikke så mye å beskjeftige seg med «er» og «bør» slik tilfellet har vært i praktisk filosofi, men snarere nivåer for kompleksitet. Slik kunne man si at systemteori (i sin allmenne form) er opptatt av kompleksitetens høyeste nivå, mens beslutningsteorier er opptatt av kompleksitet på lavere nivåer. På den ene siden øker vitenskapene sin evne til å løse problemer, men også evnen til å re-kombinere elementer i en kompleks verden som ikke kan håndteres adekvat med kausalitetsteorier.³ Dette siste betyr ikke bare problemløsning, men også

problematisering av alt som tas for gitt, selv verdier og normer (ingen normer er uunnværlige).

Denne teorilogikken (basert på problemløsning og rekombinasjoner av systemelementer) får en rekke interessante konsekvenser: Utfallet av denne problemløsning og rekombinasjon kan ikke *umiddelbart* transformeres til retningslinjer, instruksjoner eller oppskrifter for håndtering av samfunnsproblemene, men må videreføres til former som gjør dem anvendbare, dvs. de må kunne samordnes med beslutningsteori. En slik vinkling gjør at normativ teori ikke lenger kan bidra med instruksjoner og retningslinjer når det gjelder ekstremt komplekse situasjoner (det Luhmann kaller «hyperkompleksitet»). En samfunnssteori må være tilstrekkelig vitenskapelig kompleks hvis den skal kunne rekonstruere empiriske data med mer kognitiv sensitivitet enn hva som er mulig i dagligdagse «common sense» iakttagelser. Systemteorien må således abstrahere, og den må gjøre det simpelthen for å forbedre empirisk forskning slik at man unngår forskning på trivialiteter og selvinnløsende sannheter. Systemteoriens innsikter kan gjøres praktikable, ikke ved å dedusere instruksjoner og retningslinjer til praktisk handling, men gjennom en transformasjon fra systemteori til beslutningsteori. Mens systemteori driver problemløsning og rekombinasjon på et abstrakt plan, så arbeider beslutningsteorien innenfor et rammeverk med redusert kompleksitet der det skapes modeller for praktisk anvendelse av teorien. Men denne gangen fra systemteori til beslutningsteori er ikke en gang fra systemteori til handlingsteori, for Luhmanns beslutningsteori er ikke en handlingsteori. Beslutninger i Luhmanns teoriunivers er ikke en bevissthetstilstand, men en meningsstruktur og derfor noe langt mer komplekst enn en valghandling (*choice*).

For igjen å presisere, denne omveien om teori/praksis-problemet i Luhmanns teoriunivers er min interpretasjon og mitt fokus. Poenget er imidlertid at Venneslans «nærlesning» av Luhmann gjør det lettere å få øye på en undervurdert side ved Luhmanns systemteori, nemlig at den «handler om problemer og problemløsninger» og dermed ikke er å betrakte som et lukket, abstrakt og virkelighetsfjernt byggverk.

Det politiske system

Studiet av det politiske system fikk en fremtredende plass hos Luhmann. Venneslan tar spesielt for seg *Die Politik der Gesellschaft* (opprinnelig et manus fra 1996 som ble utgitt posthumt i 2000, heretter forkortet til PG). Vi snakker om den tredje og siste fase i Luhmanns teoriproduksjon som er sterkt inspirert av den britiske logikeren og matematikeren George Spencer-Browns distinksjonslogikk.⁴ Venneslans fremgangsmåte følges opp også i denne studien: Det gjelder å få grep om det Luhmann sier, for bare slik kan «grepet festne seg som fremstillingsstruktur, det vil si som den struktur som holder fast og ordner innholdet slik at det ene følger det andre i en logisk gang» (s. 266). Det gjelder å få tak på PGs spesielle produksjonsstrukturer som Venneslan mener har visse likhetstrekk med andre systemteoretiske opplegg (som Parsons, men til dels også Hegel), men som ut fra sin grunndifferens (system/omverden) likevel skiller seg fra disse når det gjelder produksjonsmåten.

Luhmanns teori om det politiske system utvikles i behørig distanse til alle lineære teoriproduksjoner

av deduktivt tilsnitt der prinsipper styrer teoriutviklingen og der virkelighetsforståelsen avledes av et sett av prinsipper. I så måte utvikler Luhmann sitt politikkbegrep i klar kontrast til Aristoteles' terminologi av den enkle grunn at Aristoteles' politiske samfunn ikke lenger er vårt moderne samfunn. Gjennom Venneslans nærlesning får vi en inngående fremstilling av alle det politiske systems utdifferensieringsmekanismer (fra andre systemer), interndifferensieringer (oppbygging av egenkompleksitet i systemet der makt og velferdsstat spiller en sentral rolle), og endelig hvordan det politiske system forholder seg til andre samfunnsmessige delsystemer i sine omverden-relasjoner (hvordan det går fra operasjonell lukkethet til kognitiv åpenhet, dvs. strukturell kopling til andre systemer). Dette er i tråd med at distinksjonen mellom «lukkede» og «åpne» systemer blir erstattet av spørsmålet om hvorledes selvreferensiell lukkethet kan frembringe åpenhet. (*Sociale Systemer*, s. 44).

Men ut over dette må Luhmanns systemer gis mening. Foruten kommunikasjonsbegrepet er meningsbegrepet helt sentralt hos Luhmann. Mening knyttes til begrepet seleksjon, og skal således forstås som en seleksjonsmekanisme som reduserer kompleksitet slik at verden gjøres overkommelig. Vi er igjen tilbake til hvordan vi må begrense et uendelig mulighetsrom for å kunne overleve, dvs. løse våre problemer, eller finne nye løsninger på etablerte sannheter: en løpende aktualisering av muligheter til å redusere kompleksitet i en ellers kontingent verden. Igjen ser vi betydningen av å gjøre normativ teori til beslutningsteori. Det politiske systemets funksjon blir således å bidra med kollektivt bindende beslutninger som skal gjelde for hele samfunnet.

Luhmanns systemteori beskjeftiger seg også med hvorvidt de meningskrav som er innebygd i dette politiske systemet blir innfridd. Hvordan paradokser oppstår, beslutninger ikke innfris eller skaper uforutsette konsekvenser kan således studeres og kommenteres med en viss ironi. For eksempel: «Det gjennom forfatningen rettslig tillatte, ja, foreskrevne demokrati blir til 'parasitten' (Michel Serres) – til parasitten som setter an ved differensen mellom herskende og beherskede, som herutfra spiser seg inn i systemet og sluttelig selv må erklære seg som herreløs herre» (PG, s. 357, Venneslan, s. 406). Eller når det gjelder verdienes meningsgivende karakter: «Verdier blir i kommunikasjonen derfor typisk insinuert, at de aksepteres, blir forutsatt. Spør man en eller annen: Er du for fred? For rettferdighet og så videre, er jo ja'et alt lagt i munnen på vedkommende» (PG, s. 359, Venneslan, s. 407-408). Eller når det gjelder velferdsstaten: «Samlet sett kan velferdsstaten lignedes med forsøket på å blåse opp kyrne for å få mer melk» (PG, s. 215, Venneslan, s. 423). Det er problemsituasjonen ved velferdsstaten som fremheves der paradoksene som er innebygd i den iakttas på en mest mulig nøyaktig måte. Kostnader og idealer støter sammen, man får en overbelastning som må mestres. Men hvordan? Svaret er gjennom en redefinisjon av uløselige problemer til problemer som likevel er løselige (Venneslan, s. 423). Altså igjen ser vi problemformelen i aksjon. Problemer krever beslutninger, selv paradokser krever avparadoksing, ikke ved å finne frem til endelige løsninger, men midlertidige, som når man skifter tema for å kunne fortsette en samtale som har stoppet opp.

Alt dette bringer oss tilbake til Venneslans fremstilling av Luhmann teorilogikk. Formuleringene hos

Luhmann veksler stadig språkdrakt. Gjentakelser kan nok irritere eventuelle lesere, men det samme er likevel både det samme og ikke det samme. Formuleringer «varieres og utvikler seg alt etter hvilke tekststeder og tekstsammenhenger som tematisk står i fokus» (Venneslan, s. 418). Og formuleringer vedrørende omstendelige og langtekkelige temaer som verdier (der man som leser bringes inn i en diskurs med [Jürgen Habermas](#)) eller velferdsstaten (med tilsvarende diskurs med velferdsstatsforskere), kan av og til gå over i dagligdagse beskrivelser av konflikter (for eksempel mellom kostnader og verdier i velferdsstaten). Blir meningsgivingen i det politiske system innfridd? Hvordan kan en systemteoretisk ny-beskrivelse av det politiske system føre til at helt andre problemer ved det politiske system blir synlige? For å få tak på disse nye problemer må man følge den funksjonelle metode: Absolutte verdier (sannhetens lys) må erstattes med funksjoner (sammenligningens lys). Bare slik kan man stille spørsmål ved etablerte sannheter og fenomener som tidligere ikke ville ha hatt noen mening.

Inklusjon og eksklusjon

Tredje del av Venneslans Luhmann-studie omfatter differansen inklusjon/eksklusjon, et begrepspar som allerede er present i Talcott Parsons' systemteori på 1970-tallet. Den tas opp igjen av Luhmann i flere av hans skrifter, og er en sentral problematikk i *Die Gesellschaft der Gesellschaft* (1997). Dette er et viktig tema av flere grunner. Teorilogsik følger inklusjon/eksklusjon-differansen av samfunnets differensiering generelt. Med økt differensiering av samfunnet må det gi avkall på en enhetsregulering, slik at reguleringen av inklusjon og eksklusjon overlates til de enkelte funksjonssystemer. Temaet inklusjon/eksklusjon belyser også forholdet mellom psykiske og sosiale systemer i Luhmanns systemteori.⁵ Luhmanns teorilogsik tillater at man kan interessere seg for enten den ene eller andre siden i forskjellen, alt etter hvilket problem som står i fokus. Her er Spencer-Browns formlogikk gjort eksplisitt: man kan enten interessere seg for formens innerside (inklusjonen) eller for dens ytterside (eksklusjonen).

Inklusjon/eksklusjon er således overlatt til de enkelte funksjonssystemer, og hovedrolleinnehaveren er begrepet «person». «Inklusjon/eksklusjon relaterer seg til den art og den måte hvorpå mennesket blir behandlet som personer» (*Die Gesellschaft der Gesellschaft*, s. 214, Venneslan, s. 93). I det politiske system fremstår denne personen enten som velger, partimedlem, politiker etc. og reguleres altså av dette systemet selv. Fordelen med en slik fremgangsmåte er at man ikke trenger å konkret plassere de individer/mennesker som står i fokus. Individet er fritt. Moderne funksjonelt differensierte samfunn gjør det mulig for individene å delta i alle kommunikasjoner, og de kan veksle sine koplinger med funksjonssystemene fra øyeblikk til øyeblikk. Denne universelle åpning av alle funksjonssystemer som særlig drives frem av organisasjoner, fører til en enorm økning i sosial kompleksitet for de psykiske systemer. For nå er man ikke bare bonde, industriarbeider eller akademiker, men samtidig også konsument, rettsperson, foreningsmedlem, student etc.

LES OGSÅ: [Rettferdighet som deltakelse på like vilkår](#) • [Etnosentrismens mørke](#)

Sosiologisk – og teorilogsik – er dette et stort fremskritt: sosial integrasjon kan erstattes med

inkludering/ekskludering, og slik kan man mer presist beskrive hva det betyr at individet i moderne samfunn er fritt. Perspektivet er grunnleggende sosiologisk: når personer/individer deltar i funksjonssystemene (inkluderes), så går disse individene gjennom en transformasjonsprosess som er bestemt av den funksjonelle differensieringsform og dens regulative plass (Venneslan, s. 107). Det er bevissthetsindivider som deltar (som velgere, debattanter osv.), men når de deltar så deltar de som personer der deltakelse og tilhørighet er tildelt (gjennom roller og posisjoner). Som bevissthetsindivider kan de velge ikke å delta, men dette er en tilregning foretatt av det enkelte individ, det er dets egen skyld, ikke samfunnets.

Venneslan foretar en omfattende gjennomgang av inkludering/ekskludering-problematikken: det teoretiske rammeverk gjennomgås, likeså problematikken med det funksjonelt differensierte samfunn som differensieringsform, differansen inkludering/ekskludering, inkludering- og ekskluderingordenen samt ekskluderingproblematikken. Dette følges opp med avsluttende kommentarer om enhetstenkning, form/medium, evolusjon, historisk viten/hukommelse, samt problematikken del/helhet. Venneslan viser også hvordan Luhmann anvender begrepet inkludering i en moderniseringsoptimistisk kontekst, noe han holdt fast ved langt inn på 1990-tallet. Manglende inkludering beskrives som et spesifikt konsept ved det moderne individ som bruker sin frihet til å stå utenfor. Dette uttrykker Luhmann slik i *Einführung in die Systemtheorie* (2002): «Jeg for min del vil for all del føle meg mer komfortabel i samfunnets omverden enn innenfor samfunnet der andre mennesker bestemmer hva slags tanker jeg skal tenke» (s. 256). Dette minner om hva Helmuth Plessner i sin tid kalte en «eksentrisk posisjon».

Utover 1990-tallet interesserte Luhmann seg i stadig større grad for ekskluderingssiden, og den tillegges også etterhvert en noe annen betydning. Det blir til et motbegrep til det mer moderniseringsoptimistiske inkluderingskonseptet, og beskriver personers varige utelukkelse fra funksjonell kommunikasjon, personer som befinner seg i samfunnets ingenmannsland, eller på samfunnets skyggeside uten nevneverdig rettslig beskyttelse eller håp om fremtidig inkludering i funksjonssystemene. Dette er livet i favelaene i Brasil som Luhmann ofte trekker inn som eksempler, men det gjelder også for andre som har falt utenfor på den ene eller andre måten. Det er en dystopisk situasjon Luhmann beskriver og som har noe mer håpløst og dystert over seg enn Marx' tradisjonelle motsigelse mellom arbeid og kapital som i sin iboende uforsonlige motsigelse peker hen mot noe nytt og bedre, et klasseløst samfunn.⁶

Det er nok ikke tilfeldig at Venneslan – med sin interesse for arbeidslivsfag – nettopp trekker frem dette aspekt ved Luhmann, noe jeg mener er fortjenestefullt. I dagens dystopiske verden må det være et stort potensial for anvendelse av inkludering/ekskludering-konseptet, og det kunne ha vært interessant om noen (kanskje Venneslan selv) kunne ha tatt opp tråden og foretatt en analyse av Marx' arbeid/kapital-motsigelse og sammenstilt den med Luhmanns mer moderne versjon av inkludering/ekskludering-forskjellen (som er en mer rettslig kategori). Å finne anvendelsesområder for inkludering/ekskludering-forskjellen burde ikke være vanskelig i dagens samfunn med økt immigrasjon, flyktningleirer og et arbeidsliv der fagorganisering og rettslig beskyttelse stadig trues.⁷

Å tolke Luhmann

Uansett Luhmanns bekymringer for fremtiden, Venneslans bok har fremfor alt fått frem at Luhmanns prosjekt hele tiden har vært å utvikle et teoretisk rammeverk for sosiologien som vitenskap. Dette er tydelig allerede i *Soziale Systeme* fra 1984: Systemteorien er nøkkelen til å kunne utvikle dette teoretiske fundamentet. I så måte var «public sociology» aldri god tone hos Luhmann. Det holder ikke med formaninger om «en aktiv interaksjon med /i virkeligheten» som Thomas Mathiesen i sin tid mente burde være sosiologiens program.⁸ I kontroversen mellom Mathiesen og Lysgaard sto nok Luhmann nærmere Lysgaards betraktninger. Lysgaard var tydelig på at sosiologi skal være en krevende disiplin basert på strengt vitenskapelige prinsipper, men som også innebærer «et program om hvordan faget skal tas i ønsket samfunnsmessig bruk»⁹. De samme innsikter finner man hos Luhmann også, men han var sterkt opptatt av at nivåovergangene mellom teori og praksis eller systemteori og beslutningsteori måtte spesifiseres. Det trengs en oversettelse fra et problemspråk til et annet, eller fra en verden til en annen. Denne forskjellen kan beskrives som en «logisk diskontinuitet» mellom systemteori og beslutningsteori. Systemteori oppløser og re-kombinerer den sosiale verden i samsvar med dens teoretiske instrumenter. Det samme gjelder for beslutningsteorien, men med en lavere grad av oppløsning. Begge dekker den samme grunnen, men ut fra forskjellige innfallsvinkler.

For å være mer presis: Systemteori bidrar både negativt og positivt når det gjelder å komme opp med stadig nye problemformuleringer. Den bidrar negativt – og dette er hva de fleste lesere forbinder med Luhmanns systemteori – i å understreke hva som ikke kan gjøres (eller hva man ikke burde gjøre eller begi seg inn på), for eksempel at problemet vedrørende sosial integrasjon ikke kan løses som et normativt problem. Dette betyr at systemteorien korrigerer og tilbakeviser problemformuleringer (som gjerne oppfattes som innlysende og samfunnsmessig akseptert). Det er imidlertid svært sjelden å se fortolkninger av Luhmann der systemteori bidrar positivt ved at den foreslår hva som *kan* gjøres (i form av alternativer, muligheter, oppgaver etc.), selv om systemteorien ikke foreslår hva som *burde* gjøres. Systemteorien er med andre ord åpen for konkretiseringer, og det er opp til beslutningsteoriene å oversette systemteoriens språk til noe produktivt. Men igjen betyr dette at systemteorien aldri kan tillate en deduktiv fremgangsmåte (man kan ikke dedusere en løsning fra en problemformulering selv om problemformuleringen peker i en bestemt retning). Dette på samme måte som man ikke kan dedusere midler fra målet. Som enhver form for oversettelse er Luhmann tydelig på at den må være kreativ og dristig i en eller annen form.

Helt konkret. Hvis man ut fra Luhmann skulle foreslå et forskningstema, så sier han ikke noe om hvordan dette skal overføres til konkret forskning (forskningsspørsmål, forskningsdesign etc.) I den grad Luhmann uttaler seg om eller foreslår praktiske løsninger på et problem, så sier han ikke noe om hvilken eksakt løsning som bør foretrekkes og hvordan den skal gjøres mer konkret. Grunnen til denne forsiktighet fra Luhmanns sin side i arbeidet med omsetting av teori til praksis, er at vi må erkjenne at de er ikke-identiske: En teoretisk behandling av et problem er forskjellig fra en praktisk behandling og løsning av et problem. Det betyr at vitenskapen ikke bare kan kopiere teorien på virkeligheten, og omvendt – praktisk anvendelse kan heller ikke bare begrense seg til å kopiere

vitenskapelig forståelse og behandling av problemer. Dette betyr at selve transformeringen av vitenskapelig forståelse til et annet område/felt må være nøyaktig, og det innebærer et skifte i koder. Mens sant/falskt er vitenskapens kode, er denne mindre interessant for anvendelsesområdet. Her er ikke spørsmålet korrekt reproduksjon av teorien, men om ting virker eller ikke virker. Reproduksjonen er ikke-identisk, den er det samme, men likevel noe forskjellig («the same as different»).

LES OGSÅ: [En sosiologi av kjøtt og blod](#) • [Landflyktighet](#)

Påstanden om at systemteorien ikke har noen «outside», at den er en labyrint man ikke kommer seg ut fra, er slik jeg interpreterer Luhmann en feiltolkning. Det har aldri vært Luhmanns idé at man skal fanges av den allmenne systemteorien, derfor hans gjentatte påminnelser om oversettelse, og det betyr oversettelse fra en side til den andre, det betyr at man må finne en «outside» av systemteorien. Jeg leser Venneslans bok om Luhmann i et slikt perspektiv. Boken gir et viktig innblikk i nivåene i Luhmanns teori, hvordan ting henger sammen (nesten hegelsk), og hvordan nivåene (konkretiseringsgradene) har sine spesifikke kjennetegn. Slik blir man også mer oppmerksom på hvordan man skal lese Luhmanns systemteoretiske tekster: som forslag, tilbud, nye perspektiver på problemer, og så videre. Vi finner ikke løsninger, men heller oppgaver, problemformuleringer og muligheter. Innvendinger av typen «systemteori mangler problemløsningskapasitet» kan nå avvises som en misforståelse av hvordan teorien fungerer og kan brukes til.¹⁰

Forstå nå ikke dette som at systemteorien er uten svakheter. Mitt anliggende her har vært å få frem sider ved Luhmann som har vært alt for lite fremhevet, og som til og med har vært misforstått. Hva med kritiske interpretasjoner? Jeg kunne nevnt mange. At det finnes kritikkpunkter mot systemteorien er åpenbart, slik tilfellet er med alle vitenskapelige teorier. Systemteorien er jo til og med innrettet slik at den skal kunne gjøre seg selv tilgjengelig for iakttagelse, for all erkjennelse foregår jo *innen* samfunnet og ikke av instanser utenfor. Venneslans «nærlesning» får også frem utilstrekkeligheter og svakheter, ikke fra interpretatørens, men fra «nærleserens» ståsted, mer ved å vise at «her avslutter Luhmann undersøkelsen», eller «her sier han ikke mer om den saken».

Noter

¹ Jf. «Uforståelig vitenskap – problemer med et eget teoretisk språk», i N. Luhmann, *Sosiologisk teori*, Utvalg, oversettelse og innledning ved T. Bakken og E. L. Wiik, Akademika: Oslo, 2013, s. 111-123.

² Jf. T. Bakken/E. L. Wiik (2013), «Some thoughts on the 'application' of systems theory», i T. Tzaneva (red.) *Nachtflug der Eule: Gedenkbuch zum 15. Todestag von Niklas Luhmann*, Lidi EropEdition.

³

Jf. «Funksjon og kausalitet», i N. Luhmann, *ibid.*, s. 51-79.

⁴ Jf. G. Spencer-Brown (1969) *Laws of Form*, London: Allen and Unwin.

⁵ En mer inngående diskusjon av denne problematikken i forhold til den filosofiske fagdisiplinen og særlig John Searle, se T. Bakken (2006) «Bevissthet og sosial virkelighet. Searle versus Luhmann. *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 2, 119-146.

⁶ Se Luhmanns «Kapital und Arbeit: Problem einer Unterscheidung», i *Die Wirtschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp: Frankfurt am Main, s. 151-177.

⁷ Se nærmere om dette i en av Luhmanns siste og mest tankevekkende bidrag, «Globalization or world society?: How to conceive of modern society?», i *International Review of Sociology*, 1997, vol. 7, s. 10.

⁸ Se T. Mathiesen, «Den dobbelte disiplinering», *Sociologisk Forskning*, nr. 4, 1982.

⁹ Se S. Lysgaard, «Sosiologi – en krevende disiplin», i *Sociologisk Forskning*, 1982, 4, s. 74-77, samt Lysgaard, *Utviklingsoppgaver i sosiologien – Faget som vitenskap og profesjon*, nr. 2-3, 1982, s. 61-80.

¹⁰ Et glimrende eksempel på en slik oversettelse fra systemteori til beslutningsteori basert på empiriske studier av den danske velferdsstaten og helsevesen er N. Åkerstrøm Andersen og J. Grønabæk (2014) *Velfærdsledelse. Mellom styring og potentialisering*. København: Hans Reitzels forlag.